

Jale Qulamova
Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Fikrət Əmirov və xalq musiqisi

Atasının və onun ətrafında cəmləşən məşhur xalq musiqiçilərinin Fikrət Əmirovun yaradıcılığında mühüm əhəmiyyəti olub. Bəstəkar bu mühiti xalq musiqisini mənimsəməkdə ən dəyərli məktəb hesab edir. Fikrət Əmirovun etiraf etdiyi kimi, «tar və muğam onun ürəyinə uşaqlıqdan daxil olmuşdur». Evlərində tez-tez təşkil olunan musiqi məclisləri onun püxtələşməsində böyük rol oynamışdır. Bu məclislərdəki ifalara, çalğıçıların ifa tərzinə qulaq asmağı sevən Fikrət Əmirova bütün bunlar çox böyük təsir etmiş, sonralar onun xalq musiqisinin gözəl bilicisinə çevrilməsi və onun yaradıcılıq dəst-xətti üçün əsaslı zəmin olmuşdur.

Ümumiyyətlə, Fikrət Əmirov xalq mu-

siqisini bəstəkarın əsas ilham mənbəyi kimi dəyərləndirərək deyir: «Mənim yaradıcılıq xəmirim xalq musiqisi ilə yoğrulub»

«Musiqi folklorumuzu toplamaq, nəşr etdirmək, onlardakı sadəliyin, güclü emosiyanın sirlərini öyrənmək hər bir bəstəkarın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri olmalıdır». Fikrət Əmirov da öz əsərlərində folklorlardan geniş bəhrələnib. Azərbaycan folklorunun Əmirov musiqinə təsiri göz qabağındadır. Bəstəkar xalq musiqisindəki melodiyanın gözəl ahəngdarlığının sirlərini öyrənmiş, əsərlərində bunlardan sənətkarlıqla istifadə etmişdir.

Fikrət Əmirov xalqın musiqi dilini, musiqi təfəkkürünü elə dəqiqliklə dərk edirdi ki, onlar bəstəkarın öz üslubunun, musiqi dilinin elementlərinə çevrilirdi. Janrından asılı olmayaraq, Fikrət Əmirovun əsərlərində melodiyanın böyük rolu da onun musiqisinin ən mühüm üslub xüsusiyyəti lirikanın üslunlüyü ilə bağlıdır. Təsədüfi deyil ki, XX əsrin dahi bəstəkarı D.Şostakoviç yazmışdır: «Fikrət Əmirov musiqisinin canı melodiyaadır»

Bəstəkarın əsərləri dərin köklərlə milli zəminə bağlıdır. O, xalqın musiqi dilini, musiqi təfəkkürünü elə dərinliklə dərk edir ki, onlar bəstəkarın özünəməxsus dəst-xəttinin, musiqi dilinin xüsusiyyətlə-

rinə çevrilir. Yəni Fikrət Əmirov öz fikir və hisslərini ifadə etmək üçün xalq musiqisindən geniş istifadə edir. Eyni zamanda, xalq musiqisi bəstəkarın yaradıcılığında inkişaf etdirilərək, dünya klassik musiqi ənənələri və müasir bəstəkarlıq texnikası ilə birləşdirilir.

Fikrət Əmirov milli musiqi zəminində müasir əsərlər yaratmaq üçün iki mühüm amilin vacibliyini vurğulayırdı: xalq musiqisini dərinləndirmək və sevmək; müasir musiqi səviyyəsində dayanmaq. Bu iki cəhətin vəhdəti musiqinin inkişafı üçün, milli musiqinin ümumbəşəri mahiyyət əldə etməsi üçün yeganə yoldur.

Xalq musiqisini «Tükənməz ilham mənbəyi, sənətkara qüvvət verən dirilik çeşməsi» adlandıran Fikrət Əmirov hesab edirdi ki, əsl sənət əsəri doğma xalqın yaradıcılıq çeşməsindən qidalanmalı, bəhrələnməli və bununla da sənətkar və sənət doğma xalq qarşısında insani və vətəndaş-

lıq borcunu yerinə yetirməlidir.

Həmçinin, onun fikrincə, cəmiyyəti düşündürən mühüm məsələlərə vaxtında cavab vermək, bu günün qəhrəmanlarının səmimi hisslərini, təmiz duyğularını, böyük ideallarını musiqinin ecazkar dili ilə tərənnüm etmək bəstəkarın umdə vəzifəsi olmalıdır.

Müğamlara və xalq musiqisinə yaradıcılıqla yanaşmağı, bununla belə dünya klassik musiqisinin mütərəqqi prinsiplərinə əsaslanmağı, özünün dediyi kimi, «milli musiqimizin incəliklərini» o, xalqımızın qüdrətli sənət korifeyindən – Üzeyir bəydən öyrənmişdi. O, deyirdi ki, Üzeyir bəyin dahiliyi xalqımıza xas olan qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik, insansevərlik kimi mühüm keyfiyyətləri xalqın öz ruhuna uyğun, xalqın özünə doğma olan bir musiqi dili ilə ifadə edə bilməsindədir.

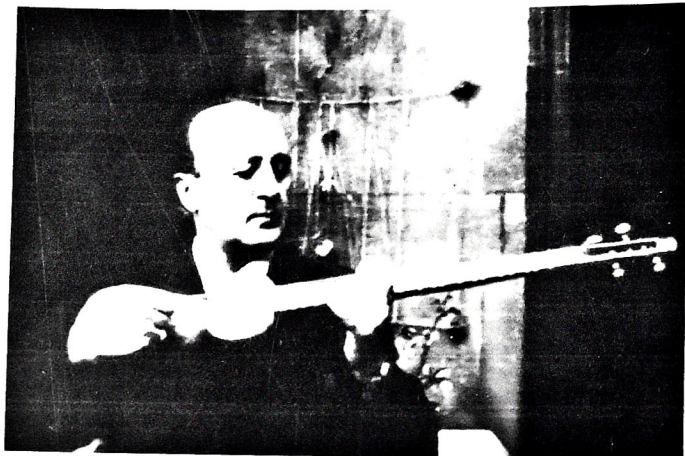
Beləliklə, artıq sənətdə ilk addımlarından Fikrət Əmirov dərk etmişdi ki, Azərbaycan

musiqi mədəniyyətinin inkişafının mühüm şərtlərindən biri yaradıcılıqda xalq musiqisinə dayaqlanmaqdan ibarətdir. Sonralar o, öz məqalələrində döndə-döndə bu məsələyə qayıtmışdır. Fikrət Əmirov Üzeyir Hacıbəylinin yolunu davam etdirərək, xalq musiqisindən yaradıcılıqla bəhrələnməyi təbliğ edirdi. O, özü Üzeyir bəyin tövsiyə etdiyi kimi, xalq üçün, həm professionala, həm də ən geniş dinləyici kütləsinə eyni dərəcədə arişlıqlı olan bir musiqi dilində əsərlər yazmaq yolunu tutmuşdu. Buna görə də onun əsərləri xalqımıza bu qədər yaxın və doğmadır.

Mahnı, rəqs, muğam janrının və aşiq yaradıcılığının xüsusiyyətlərindən müxtəlif aspektlərdə geniş istifadə edərək, Əmirov, eyni zamanda klassik ənənələrə də istinad edir və bu sintezdə musiqi ifadəsinin üzvi qovuşmasının yeni imkan və vasitələrini əldə

edir. Janrların sintezində yeni ifadə vasitələrinin axtarışları bəstəkarın öz üslub sistemində xalq materialının fərdiləşdirilmiş ifadəsinin yaranmasına səbəb oldu. Məsələn, muğama olan münasibəti, onun müxtəlif intonasiyalarının və tək-kür qanunauyğunluqlarının geniş istifadəsi ilə yanaşı, eyni zamanda simfonik muğam janrının yaranmasında da əks olundu

Bəstəkarın hər bir əsərində Fikrət Əmirov dəst-xəttinin yeni cizgilərini görmək olur. Onun əsərlərində hətta bizə tanış olan xalq melodiyalarını eşitsək də onları məhz bəstəkarın görümündə qavrayırıq. Xalq musiqisini özünün yaradıcılıq süzgecindən keçirən bəstəkar onların üzərində zərgər kimi işləyərək, aşılayır. Bəstəkar heç bir halda xalq musiqisini təqlid etməyərək, sanki onları yenidən yaradır, yeni ruh verir. Sözsüz ki, bu, əsl novatorluqdur.

Qara Qarayevin Fikrət Əmirovun xalq musiqisindən istifadə üsulları haqqında gözəl bir fikri vardır: «Fikrət Əmirov xalq mahnı və rəqslərinə çox qayğı ilə yanaşır, o, demək olar ki, melodiyaları dəyişməz şəkildə saxlayır, lakin onu incə harmoniyalarla, rəngarəng orkestr boyaları ilə toxunmuş gözəl çərçivəyə salır, yəni folklor üçün genetik cəhətdən səciyyəvi olmayan elementlərdən istifadə edir»

Bu fikrin davamı olaraq, qeyd etmək istərdik ki, Fikrət Əmirov həmişə milli ənənələrə sadıq bir bəstəkar olmuşdur və bu, onun musiqi üslubunun bütün cəhətlərində – lad, melodiya, polifoniya, harmoniya, ritm, tembr, quruluş və orkestrləşmədə özünü büruzə verir.

Klassik musiqi ənənələrinə də o, bu prizmadan yanaşırdı. Bəstəkar bu haqda yazırdı: «Zahirən elə görünür ki, milli ənənələr professional musiqi mədəniyyəti ilə ziddiyyət təşkil edir. Lakin bu ziddiyyətdə qeyri-adi harmoniya və ahəngdarlıq mövcuddur. Yalnız bu iki mədəniyyəti yaxşı bilmək və onları qovuşdurmağı bacarmaq lazımdır». Məhz elə bu onun yaradıcılıq dəst-xəttinin əsas xüsusiyyətlərindəndir.

Fikrət Əmirovun ən böyük xidməti həm də ondan ibarət idi ki, o, ümumqəbulunmuş professional bəstəkarlıq prinsiplərini xalq və şifahi

ənənəli professional musiqiyə tətbiq edərək, milli musiqinin imkanlarını genişləndirmişdir. Buna görə də Fikrət Əmirovun musiqisi xüsusilə Şərqi və Qərbi musiqi mədəniyyətlərinin qovuşması, yaxınlığı kontekstində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Konservatoriya illərində Fikrət Əmirov Bülbülün rəhbərlik etdiyi «Xalq musiqisi kabineti» ilə yaxından əməkdaşlıq edərək, xalq mahnılarının toplanmasında, nota yazılmasında da fəal iştirak etmişdir. O, yüzdən artıq xalq mahnısını nota yazmış və onlardan bir çoxu Bülbülün redaktəsi ilə nəşr olunmuş «Azərbaycan xalq mahnıları» məcmuəsində verilmişdir. Bu işi Fikrət Əmirov sonralar da davam etdirmiş, görkəmli muğam ustadlarının ifasından muğamları nota salmış, bu da onun yaradıcılığı üçün əsl xammal olmuşdur.

Qeyd edək ki, bəstəkarın yaradıcılığında Bülbülün böyük rolu olmuşdur. O, Bülbülü Azərbaycan musiqisi haqqında dərin, mənalı bir kitabla bənzətmiş, onu «əsərlərinin ən yaxşı dostu, məsləhətçisi və köməkçisi» adlandırmışdı.

Fikrət Əmirov musiqi folklorunun toplanılmasını ümumxalq işi hesab edərək yazır: «Musiqi folklorumuzu toplamaq, nəşr etdirmək, onlardakı sadəliyin, güclü emosiyaların sirlərini öyrənmək böyüklü-küçüklü hamımızın əsas vəzifəmiz olmalıdır». Bu

yerde onu da xüsusi qeyd etməliyik ki, bəstəkarın atası Məşədi Cəmil Əmirov da bu işdə müəyyən xidmətlər göstərmişdir. Belə ki, 1915-ci ildə İstanbulda nəşr olunan jurnalda o, «Heyratı» zərbli-muğamının not yazısını vermiş və buna bənzər daha bir neçə yazılan olmuşdur.

Fikrət Əmirovun xalq musiqisi ilə necə təmasda olması onun bütün əsərlərində özünü göstərir. Onun yaratdığı musiqi nümunələri nə qədər müasir texniki üslublarda yazılsa da, milli kökdən uzaq deyil.

Qeyd etdiyimiz kimi, 1950-ci illərdə Fikrət Əmirov dəyərli sənətkarımız Rəşid

Behbudovla birlikdə xalq mahnılarını işləyərək bir toplu hazırlamışdır. Artıq bu topluda xalq mahnıları ilə bu sıx əlaqənin bəstəkarın yaradıcılığına necə böyük təsir etdiyini görmək olur. Bu haqda bəstəkar yazır: «İş prosesində mən xalq mahnılarının tükənməz imkanlarını dərinləndirən hiss etdim. Bildim ki, eyni mahnı bəstəkarın niyyətindən asılı olaraq ən gözələnilməz rakurslarda açıla bilər, ən müxtəlif kontekstlərə tabe ola bilər. Bunu da bildim ki, mahnını sən seçmərsən, mahnı sən seçir. Əgər sən

mahnını işləməyə hazır deyilsənsə, onun qanunlarından bixəbərsənsə, onun misilsiz gözəlliyinə biganəsənsə – ən yaxşısı, bu işə girişməkdir. Çünki mahnını işləmək haqqını qazanmaq lazımdır. Əks təqdirdə eybəcər şəkllə düşəcək xalq mahnısı səndən intiqam alar – mahnı bəstəkarnı onu yerləşdirmək istədiyi ətraf mühiti korlayar, nəticədə ariya, simfoniyanın bir hissəsi, xor, yaxud romans bir qəpiyə dəyməz”. Fikrət Əmirovun bu fikirləri həm də özündən sonra gələn bəstəkar nəslinə bir tövsiyədir, xalq mahnılarını necə sevmək və necə qorumaq yolunda bir örnəkdir.

Mahnıların böyük əksəriyyətində Əmirov xalq musiqi janrlarına səciyyəvi olan parlaq obrazları, milli keyfiyyətləri daha aydın şəkildə əks etdirməyə çalışır. Məsələn, “Toy”, “Lay-lay” mahnıları buna mi-

sal ola bilər. Bəstəkar onları son dərəcə obyektivləşdirir və eyni zamanda konkretləşdirir. Bununla yanaşı, Əmirov mahnıların obrazlarını yeni ifadə vasitələri ilə müasirləşdirir. Bu, xalq musiqisindən gələn intonasiyaların xüsusi rəngarəngliyi, xüsusi sadəliyi və eyni zamanda melodik üslubun bütövlükdə parlaq fərdiliyi ilə əlaqədardır.

Bəstəkarın mahnılarının melodiyalarının əksəriyyəti mahnıvari, rəqsvaridir. Bu cəld hərəkətli, qısanəfəsli melodiyalar bir az məhdudiyətli obraz və əhval-ruhiyyəyə malikdir. İncə, şux, çox vaxt yumoristik obrazlar dəqiq ritmli, kiçik fraza və motivlərə çox asanlıqla bölünür və adətən qısa strofik formalarda təqdim olunurlar. Məsələn, operadan Atakişinin kupletləri, baletdən Mərcanənin rəqsinin mövzusu və bir sıra fortepiano miniatürələrinin mövzusu buna bariz nümunədir.

Bu melodiyaların tematik inkişafı motiv və onun variantlı təkrarı üzərində qurulur. Onların melodik xəttini təkrar olunan hissələrin özünəməxsus ahəngi təşkil edir. Burada motivlər ardıcıl variant şəklində təkrar olunur, əsas motivdən yeni “törəmələr” yaranır. Yeni yaranan motivlər ladin tonları üzərində sekvensiyalarla hərəkət edir, bu isə xalq mahnı və rəqslərinin səciyyəvi xüsusiyyətini əks etdirir. Bir sıra xalq mahnılarının təhlili

deyilənləri bir daha sübut edir. Bu nümunələrdə hər bir motiv özündən əvvəlkindən yarıdır. Məsələn, “Aman nənə”, “Araz üstə”, “Ay Laçın” və s. göstərə bilərik.

Çox vaxt Əmirovun musiqisində melodiyaların sintetik növünə də təsadüf olunur. Burada xalq mahnı xüsusiyyətləri ilə müasir kütləvi mahnılar üzvi surətdə qovuşur. Qeyd edək ki, belə melodiyalarda klassik major-minorun funksional əsası daha aydın şəkildə müşahidə olunur. Bu növ melodiyalarda melodik zirvəyə yüksəliş, cəhdi nəzərə çarpır, nəticədə isə səsin tessiturası genişlənir. Çox vaxt bu sintetik melodiyalar septakord və üçsəslinin səsləri üzərində qurulur. Melodiyanın istiqaməti “əsl” mahnılardan fərqli olaraq yüksəlir.

Bəstəkar mahnı epizodlarını və fraqmentlərini xalq mahnılarında daha geniş yayılmış mahnı melodiyası və məqamları ilə yaxınlaşdırır. Bunlar Şur və Segah məqamlarıdır. Əmirovun musiqisində, xüsusən xalq mahnılarında olduğu kimi çox vaxt məqamın tonikasına enən melodik hərəkətə təsadüf edilir. Misal olaraq, “Ay uca dağların başında”, “Ay maralım, ay qız” xalq mahnılarını göstərə bilərik.

Bəstəkarın musiqisinin bir çox mahnıvari epizodlarında Azərbaycan havalarının intonasiya inkişafının mühüm keyfiyyətləri təcəssüm etdirilir. Məhz buradan da xalq mahnı melodiyaları ilə melodik şəklə və pərdələrin lad funksiyalarının ilk ayrılmaz vəhdəti meydana gəlir. Bir neçə lad dayaqlarının mövcudluğu prinsipi, lad dəyişkənliyi prinsipi ilə əlaqədar olan müəyyən ladin və bu dəyişkən əlaqələrin əsasında variantlı pillələrin səslənməsi, onların dəyişkənliyinin əhəmiyyəti, lad inkişafının xüsusi dinamikasının və mühüm musiqi formasının hərəkətini müəyyən edir.

Bəstəkarın yaradıcılığında xalq mahnılarının işləmələri xüsusi bir mərhələdir. Xalq musiqisinin qanunauyğunluqlarına yaxından bələd olan sənətkar onları incə bir şəkildə səs və müşayiət üçün işləmişdi («Evləri var xana-xana», «Küçələrə su səpmişəm» xalq mahnıları).

Əlbəttə, məsələ ancaq xalq mahnılarının işləməkdə deyil. Azərbaycan bəstəkarları xalq ladlarına, ritmlərinə əsaslanan, xalq mahnıla-

rının ətrini canına toplayan operalar və simfoniya, xor əsərləri və kamera mahnıları da yazıblar. Onlar xalq sənətkarlarının təcrübəsindən istifadə edərək, ruhən, üslubca xalq mahnılarına yaxın olan vokal əsərləri bəstələyiblər. Belə əsərlərdən bəzisi öz müəllifini itirərək, xalq mahnısı kimi yaddaşlarda yaşamaqdadır. Fikrət Əmirovun da bir çox mahnıları məhz bu qəbildəndir. Onlardan bəziləri xanəndələr tərəfindən oxunur, bəziləri də təkcə estradaalarda deyil, müxtəlif şəraitlərdə, adi adamların ifasında da tez-tez səslənir.

Fortepiano və səs üçün işlənən bu və ya digər xalq mahnıları öz orijinallığını saxlayaraq bəstəkarın musiqi təfəkkürü ilə üzvi şəkildə qovuşub əsl professional sənət nümunəsinə çevrilib. Bu da bəstəkarın xalq mahnılarını işləyərkən onların üstündə çox məsuliyyətlə çalışmasından xəbər verir.

Beləliklə, Fikrət Əmirov təxəyyülü, düşüncəsi xalq musiqisindən ayrılmazdır. Bəstəkar bu zəngin irsin qaynaqlarından çox müfəssəl bəhrələnmiş və hətta xalq musiqisinin təbliğində belə müstəsna rol oynamışdır.